

KS. PIOTR ROSZAK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu
Universidad de Navarra, Pamplona
ORCID: 0000-0002-2723-2667

DK. TOMASZ GUTOWSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu
ORCID: 0000-0001-6859-8166

Pobożność jako cnota relacyjna wg św. Tomasza z Akwinu

DOI: doi.org/10.26142/stgd-2021-006

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza rozumienia pobożności w myśli św. Tomasza z Akwinu jako cnoty i daru. Najpierw zostanie przedstawione rozumienie pobożności jako cnoty moralnej o charakterze relacyjnym, będącej dla Akwinaty ochotnym nastawieniem woli człowieka na służbę Bogu. Znaczenie tej cnoty można odkryć w zestawieniu z inną cnotą, będącą częścią sprawiedliwości, mianowicie z pietyzmem, dzięki któremu oddaje się należną cześć rodzicom i ojczyźnie. To odniesienie do pietyzmu nabiera znaczenia w kontekście rozważań nad darem pietyzmu jako nowym poziomie relacji człowieka z Bogiem, który jest Ojcem wszystkich ludzi. Na koniec zostanie ukazany związek daru pietyzmu z błogosławieństwem cichych, a więc z łagodnością będącą właściwą postawą wobec gniewu, którą Tomasz odczytuje nie jako słabość, ale siłę człowieka kształtującego swoje wybory nie pod przymusem uczuć, lecz w wolności.

Słowa kluczowe: etyka cnoty, dary Ducha Świętego, religijność, pobożność, łagodność, błogosławieństwa

Devotion as Relational Virtue According to St. Thomas Aquinas

Abstract: The aim of the article is to analyse devotion in the thought of St. Thomas Aquinas, where it is treated as a virtue and a gift of the Holy Spirit. First, the understanding of devotion as a relational moral virtue, being for Aquinas a willing attitude of human will to the service of God, will be presented. The significance of this virtue can be found when juxtaposed with another virtue that is part of justice, namely piety, which gives due honor to parents and the country. This reference to *pietas* becomes meaningful when the gift of piety is considered as a new level of man's relationship with God, who is the Father of all people. Finally, the relationship between the gift of piety and the blessing of the meek will be shown, that is the meekness (*mansuetudo*), which is the proper attitude towards anger. This Aquinas interprets not as weakness, but as the strength of a man, shaping his choices not under the pressure of feelings, but in freedom.

Keywords: virtue ethics, gifts of the Holy Spirit, religiosity, piety, meekness, blessings

Wprowadzenie

W kulturze, w której pobożność kojarzy się z emocjami i konkretnymi praktykami dewocyjnymi, zaskakująco muszą brzmieć słowa zapisane na temat pobożności i jej roli w życiu duchowym, jakie pozostawił w „Sumie teologii” św. Tomasz z Akwinu. Przedstawia ją bowiem jako ochoczość woli, która nie stawia oporu w podążaniu za dobrem, ale z łatwością je osiąga dzięki uporządkowaniu swoich pragnień¹. Chodzi o ukierunkowywanie dążeń do tego, co wartościowe i nadaje sens, a tym ostatecznie jest Bóg będący celem ostatecznym człowieka, którego osiągnięcie obdarza szczęściem. Współcześnie jednak kojarzy się z zachowaniem praktyk liturgicznych lub ascetycznych, często sprowadzając pobożność do kwestii emocji. Tymczasem wizja Akwinaty jest dużo szersza, ponieważ wpisuje się w takie rozumienie religijności, które uwypukla nie chwile czy miejsca etykietowane jako religijne, ale odniesienie wszystkiego, czego człowiek doświadcza czy wykonuje do Boga². Pobożność jawi się wówczas jako postawa odpowiedzialna za właściwe ‘relacje’, zarówno relacje aktywności człowieka do Boga jako ostatecznego celu

¹ Por. M. Mróz, *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*, Toruń 2001.

² Por. S. Horvat, P. Roszak, *Is Religion Only Utilitarian? Evolutionary Cognitive Science of Religion Through a Thomistic Lens*, „Theology and Science” 3(2020), s. 475-489.

jak i samego człowieka, który ukierunkowuje się ku Bogu nie przez deklaracje czy twierdzenia (domena intelektu), ale językiem działania i pragnienia (domena woli) zbliża się ku Bogu. Z pewnością zadziwia już sam fakt, że pobożność jest traktowana jako cnota, a więc pewna sprawność, w której człowiek może się doskonalić, podczas gdy najczęściej kojarzy się ją z czymś chwilowym, a nie podlegającym usprawnianiu, jakie związane jest z *habitus*³.

W artykule zostanie najpierw poruszona kwestia cnoty pobożności (*devotio*) jako odpowiedzialnej za relacje człowieka względem Boga, a następnie rola daru Ducha Świętego (*donum pietatis*), który familiaryzuje jego odniesienie do Boga. A zatem połączenie cnoty i daru wskazuje na pewien duchowy program, który polega na przejściu od afirmacji Boga jako celu ostatecznego do synowskiej relacji. Odkrycie Boga jako Ojca, a więc źródło własnego istnienia i powołanie do komunii trynitarniej w wieczności to współrzędne, na których trzeba umieścić Tomaszowe rozważania na temat pobożności. W ten sposób zwraca on uwagę nie tyle na to, „co” człowiek robi, ale „jak” przez to, co robi (co oczywiście musi być godziwe samo w sobie), zbliża się do Boga⁴. W ten sposób zyskuje na czytelności utrwalona tradycją praktyka duchowa chrześcijan, którzy uczyli się wszystkie wydarzenia codziennego życia odnosić do Boga.

Na temat cnoty pobożności u św. Tomasza pisali już C. Boff⁵, R. Cessario⁶, J. W. Curran⁷ czy J. P. Hittinger⁸, choć brakuje całościowych opracowań dotyczących cnoty pobożności. Dlatego niniejsze rozważania pragną nie tyle usystematyzować wcześniejsze opracowania, co zaproponować wyjście poza atomistyczne traktowanie pobożności w oderwaniu od całego organizmu darów i cnót teologicznych, błogosławieństw, przedstawiając ją na szerszym teologicznym tle.

1. Pobożność jako cnota

Tomasz z Akwinu rozpatruje zagadnienie pobożności w dwóch perspektywach. Pierwszą jest ujmowanie jej jako czynności wewnętrznej cnoty religijności⁹,

³ Por. T. Huzarek, *Dziedzictwo cnoty oraz teoria uczestnictwa w kontekście „obyczajowego przyspieszenia”*, „Studia Gdańskie” 34 (2014), s. 59-68.

⁴ Por. P. Roszak, *Mute Sacrum. Faiths and its Relation to Heritage on the Camino de Santiago*, „Religions” 11(2020), 70.

⁵ Por. C. Boff, *União de teologia e piedade no pensamento e na vida de São Tomás de Aquino*, „Revista Eclesiástica Brasileira” 72 (2012) 286, s. 437-448.

⁶ Por. R. Cessario, *Religion and the gifts of the Holy Spirit*, „Nova et Vetera” 15 (2017) 4, s. 983-998.

⁷ Por. J. W. Curran, *The Thomistic Concept of Devotion [1]*, „The Thomist” 2 (1940), s. 410-443; J. W. Curran, *The Thomistic Concept of Devotion [2]*, „The Thomist” 2 (1940), s. 546-580.

⁸ Por. J. P. Hittinger, *On Meekness, Piety and Reconciliation*, w: *The Beatitudes, Christ's programme for evangelisation for all time and for every culture*, Vatican City 2015, s. 108-120.

⁹ Por. ST, II-II, q. 82, a. 2, s.c.

która jest cnotą pokrewną sprawiedliwości („składnikiem potencjalnym”¹⁰), gdyż odnosi się do tego, co człowiek winien oddać Bogu¹¹. Sprawiedliwość, będąca cnotą ogólną w stosunku do pobożności i religijności, jest określana przez Akwinatę jako „sprawność, dzięki której ktoś stałą i wiekuiącą wolą oddaje każdemu to, co się jemu należy”¹², tak więc dotyczy woli, którą ma doskonalić¹³. A wszystkie cnoty dotyczące woli są określane przez Tomasza jako cnoty moralne. Tak więc religijność i pobożność są cnotami moralnymi, ponieważ nie są wiedzą o Bogu czy uczuciem, ale podążaniem woli do przedmiotu, który rozpoznał rozum¹⁴.

W tej perspektywie pobożność (*devotio*) jako cnota jest „wolą chętnego oddania się na służbę Bogu”¹⁵ i dlatego „osobliwym źródłem zasług”¹⁶. Stanowi ona niejako ukonkretnienie religijności, która reguluje stosunki między Bogiem a człowiekiem, w taki sposób, że człowiek oddaje Bogu należą Mu cześć. Przed wszystkim jednak religijność jest cnotą relacyjną, ponieważ „oznacza właściwy stosunek wobec Boga”¹⁷. Warto zauważyć, że w tym określeniu pojawia się termin *ordo*, tłumaczony jako „stosunek”, co może jednak oddalić od pierwotnej idei Doktora Anielskiego, ponieważ kategoria porządku nawiązuje do mądrościowego ujęcia aktywności podporządkowanych celowi ostatecznemu. Przekłada się na odkrywanie relacji i odniesień, ale w ramach ustanowionej i rozpoznanej hierarchii różnorodnych dóbr, w których jedne muszą zostać podporządkowane innym. Tym samym Tomasz przekracza postrzeganie religijności jedynie w kluczu powinności, która wynika ze sprawiedliwości wobec Boga, proponując szersze, bo celowościowe, ujmowanie relacji człowieka z Bogiem, dzięki czemu każdy wybór i działanie zyskują sens w relacji do Boga jako celu ostatecznego. Dlatego religijność może wyrażać się w wielu różnych czynnościach, które Akwinata dzieli na zewnętrzne (adoracja, ofiary, dary ofiarne, pierwociny, dziesięcina, śluby, przysięgi, zaklinanie, wysławianie Boga ustami) i wewnętrzne, które uważa za pierwszorzędną i istotną. Czynnościami wewnętrznymi religijności są: pobożność (*devotio*) i modlitwa (*oratio*).

Nie dziwi więc, że pobożność zostaje znamienne określona przez Tomasza jako „nastawienie woli” (ku najwyższemu Dobru¹⁸, która wraz z intelektem

¹⁰ Por. ST, II-II, q. 80, a. 1, pr.: „partes potenciales iustitiae”.

¹¹ Por. A. Machowski, *O sprawiedliwości, czyli o pierwszeństwie budowania cnoty usprawniającej ludzkie relacje, zanim nastąpi uzdrowienie systemu rządów*, „Ateneum Kapłańskie” t. 166, z. 3 (2016), s. 479-488.

¹² ST, II-II, q. 58, a. 1, co.: „Iustitia est habitus secundum quem aliquis constanti et perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit”.

¹³ Por. ST, II-II, q. 58, a. 4, co.

¹⁴ Por. ST, II-II, q. 58, a. 4, co.

¹⁵ ST, II-II, q. 82, a. 1, co.: „Unde devotio nihil aliud esse videtur quam voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea quae pertinent ad Dei famulatum”.

¹⁶ ST, II-II, q. 82, a. 1, s.c.: „specialem rationem merendi”.

¹⁷ ST, II-II, q. 81, a. 1, co.: „religio proprie importat ordinem ad Deum”.

¹⁸ ST, II-II, q. 82, a. 1, co.: „specialis actus voluntatis”.

odróżnia człowieka od innych zwierząt¹⁹. Jest ona takim nakierowaniem woli, a więc władzy pożądczej człowieka, innymi słowy ludzkiego „chcenia”, aby zdążyło do całkowitego oddania się Bogu. Dlatego pobożność jest niejako „wewnętrznym motorem”, który rozgrzewa wolę do powierzenia się Bogu. Dla św. Tomasza pobożnym jest ten, kto chce całym sobą służyć Bogu, czyli posiada intencję, nastawienie na oddania się Bogu, zaś życie pobożne to sztuka powierzenia się Bogu, ponieważ dla Akwinaty, pobożną nie jest jakaś konkretna klasa czynów, wyodrębniona i etykietowana jako „religijne”, ale wszystko, co człowieka odnosi do Boga, co go do Niego prowadzi.

Realizacja relacji człowieka z Bogiem, czyli realizacja religijności, opiera się na prawdzie, iż wszystko, co człowiek posiada, pochodzi od Boga, ale religijność jest także zwracaniem człowieka (ustosunkowywaniem go) do Boga jako do celu ostatecznego²⁰. Pobożność wyraża intencję: wolę chętnego służenia Bogu. Człowiek z taką intencją podejmuje czyny, które zmierzają w tym kierunku, aby poprzez nie służyć Bogu i realizuje je w codzienności.

Perspektywa wyjścia od Boga i powrotu do Niego sprawia, że człowiek powinien podporządkować Bogu kolejne sfery swojego życia. Oznacza to, że pobożność może sprawić, iż wszystkie czynności, które człowiek w swoim życiu podejmuje, mogą charakteryzować się ową „pobożną intencją”: zwracania wszystkiego na służbę Bogu. W tej perspektywie codzienne czynności człowieka, takie jak: praca zawodowa, czas spędzany z rodziną, sport i odpoczynek, świętowanie urodzin czy innych uroczystości rodzinnych, uczestnictwo w Eucharystii czy modlitwa, a nawet dbanie o własne gospodarstwo domowe, może stać się służbą Bogu. Intencja, z jaką człowiek podejmuje działanie, może sprawić, że będzie ono czynione na chwałę Bożą, z intencją oddania Bogu należnej Mu czci we wszystkich sektorach życia.

Dla dopełnienia takiego obrazu pobożności należy zapytać, z czego rodzi się taka postawa - co jest źródłem cnoty pobożności? Akwinata odpowiadając na pytanie o przyczynę pobożności wskazuje na kontemplację, która może posiadać dwa aspekty:

- a) pozytywny: gdy rozmyślanie dotyczy dobroci Boga i Jego dobrodziejstw, na skutek którego wznieca się w człowieku miłość;
- b) negatywny: gdy rozmyślanie dotyczy ludzkich niedomagań i braków, na skutek którego usunięte zostaje zuchwalstwo, stanowiące przeszkodę w oddaniu się Bogu przez liczenie na własne siły²¹.

Ze względu na powyższe dwa źródła św. Tomasz wskazuje na dwa różne skutki pobożności:

¹⁹ Por. S. Swieżawski, *Święty Tomasz na nowo odczytany*, Poznań 2002, s. 102.

²⁰ Por. ST, II-II, q. 81, a. 5, ad. 2.

²¹ Por. ST, II-II, q. 82, a. 3, co.

a) ze względu na aspekt pozytywny: medytacja sprawia w człowieku duchową radość;

b) ze względu na aspekt negatywny: medytacja może na początku wywołać w człowieku smutek przez myślenie o własnych brakach, jednak może on zostać przewyciężony i ostatecznie sprawić radość „na skutek nadziei pomocy Bożej”²².

Warto zauważyć, że cnota pobożności (*devotio*) różni się od cnoty pietyzmu (*pietas*)²³, która również stanowi część sprawiedliwości²⁴. Pietyzm „ma usprawnić nas w oddawaniu czci rodzicom i ojczyźnie”²⁵. Tak więc zobowiązuje do spełniania powinności wobec rodziców i ojczyzny, ale także wobec innych krewnych, rodaków i przyjaciół ojczyzny, czyli dotyczy konkretnych osób. Jest to cnota odrębna od sprawiedliwości i religijności²⁶. Jest realizacją sprawiedliwości, która jest cnotą „bardziej ogólną”²⁷ i zawiera się w religijności jak „to, co większe, zawiera w sobie także to, co mniejsze”²⁸. Jednak istotą pietyzmu, która odróżnia go od pozostałych cnót, jest to, że dotyczy on sprawiedliwości wobec osób, które stanowią źródło bytu lub władzy²⁹. Pietyzm jest szczególnym wymiarem religijności, ponieważ wszystko, co człowiek czyni, jest podporządkowane drodze do Boga³⁰. Wszystkie usługi oddawane rodzinie i ojczyźnie przez człowieka są przejawem pietyzmu, natomiast czynności wykonywane z nastawieniem woli człowieka na służenie Bogu są przejawem pobożności.

W każdej prezentacji myśli Akwinaty trzeba odnieść się nie tylko do dzieł systematycznych takich jak „Suma teologii”, ale uwzględnić komentarze biblijne, skoro sercem aktywności teologicznej średniowiecznego teologa, nazywanego *magister in Sacra Pagina*, była refleksja nad Pismem Świętym będącym świadectwem Objawienia. Rozwijany w ostatnich latach tomizm biblijny chce przywrócić właściwe proporcje w odczytywaniu myśli teologicznej Akwinaty, aby dostrzec obecność dziedzictwa patrystycznego, egzegezy biblijnej i systematyzacji doktrynalnej³¹. W przypadku refleksji nad pobożnością oznacza to uwzględ-

²² ST, II-II, q. 82, a. 4, co.

²³ Por. ST, II-II, q. 101, a. 3, ad 2.

²⁴ Por. ST, II-II, q. 101, a. 3, co.

²⁵ ST, II-II, q. 101, a. 1, co.

²⁶ Por. ST, II-II, q. 101, a. 3.

²⁷ ST, II-II, q. 101, a. 3, ad 3.: „iustitia legalis magis habet quod sit virtus generalis quam pietas”.

²⁸ ST, II-II, q. 101, a. 1, ad 1.: „in maiori includitur minus”.

²⁹ Por. ST, II-II, q. 101, a. 3, co.

³⁰ Por. ST, II-II, q. 101, a. 4, ad 3.

³¹ Por. P. Roszak, *Exegesis y metafísica. En torno a la hermenéutica bíblica de santo Tomás de Aquino*, „Salmanticensis” 61(2014), 301-323. Por. także J. Vijgen, *Biblical Thomism: Past, Present and Future*, „Angelicum” 3(2018), 371-398. T. Huzarek, *Experimental Cognition of God in the Commentary on the Gospel of St. John according to Thomas Aquinas*, „Jahrbuch für Religionsphilosophie” 14(2015), s. 238-256.

nienie sposobu, w jaki interpretuje św. Tomasz pewne teksty biblijnej dotyczące cnoty pobożności, jej rozwijania, a także trudności związanych z jej przeżywaniem.

Św. Tomasz komentując Tt 2, 12 (*I poucza nas, abyśmy wyrzekłszy się bezbożności i żądz światowych, rozumnie i sprawiedliwie, i pobożnie żyli na tym świecie*), w którym pojawia się cnota pietyzmu, w pierwszej kolejności zwraca uwagę na kontekst całego omawianego fragmentu Tt 2, 11-15, który dotyczy łaski. Najpierw omawia ukazanie się łaski i naukę Chrystusa, następnie jej nakazy, a na koniec skutek jej działania. Źródłem łaski jest miłosierdzie Boga, a jej początkiem Duch Święty, który poucza przez nią ludzkość do dobrych czynów i właściwej intencji. Dobre czyny musi poprzedzić wyrzeknięcie się wszelkiego grzechu, który jest zwróceniem się przeciw Bogu i nadużyciem rzeczy doczesnych. Aby zrealizować wezwanie do dobrych czynów, potrzeba właściwego stosunku wobec Boga, innych ludzi oraz siebie samego. Stosunek do Boga reguluje pietyzm, ponieważ Bóg jest pierwszym Ojcem wszystkich ludzi, dlatego należy Mu się cześć³². Właściwy stosunek do bliźnich reguluje cnota sprawiedliwości, natomiast wobec samego siebie cnota umiarkowania. Natomiast intencja, o której poucza Duch Święty przez łaskę, dotyczy owych dobrych czynów. Tomasz wskazuje, że życie w sposób pobożny, sprawiedliwy i umiarkowany nie jest celem samym w sobie, ponieważ należy umieścić taki styl życia w oczekiwaniu na spełnienie błogosławionej nadziei dotyczącej nadejścia Chrystusa³³.

Z kolei w „Wykładzie Pierwszego Listu do Tymoteusza”, w którym wyjaśnia 1 Tm 4, 7 (*Exerce teipsum ad pietatem*), Akwinata wskazuje, że pietyzm jest cnotą, ponieważ wymaga ćwiczenia, które ma prowadzić do gotowości jej spełniania w sposób łatwy, przyjemny i z większą mocą. Cnota ta dotyczy rodziców, ale także rodaków ze względu na wspólną ojczyznę na ziemi i jest określana jako pietyzm doczesny³⁴, ale istnieje także drugi rodzaj pietyzmu, czyli pietyzm chrześcijański³⁵, który odnosi się do wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy mają jedną ojczyznę i jednego Ojca - Boga. Dlatego św. Tomasz ukazuje cnotę pietyzmu także w stosunku do Boga, którego określa jako pierwszego Ojca wszystkich³⁶. To dostrzeganie w Bogu Ojca rodzi w człowieku afekt³⁷, który nie jest uczuciem, ale poruszeniem

³² Por. B. Ku, *God the Father in the theology of St. Thomas Aquinas*, New York 2013.

³³ Por. Super Tit., cap. 2, l. 3.

³⁴ Super I Tim., cap. 4, l. 2.: „ad terrenam pietatem”.

³⁵ Super I Tim., cap. 4, l. 2.: „ad Christianam pietatem”.

³⁶ Super Tit., cap. 2, l. 3.: „Deus est principalis pater noster”.

³⁷ W ujęciu św. Tomasza afektywność (*affectiones*) różni się od uczuć (*passiones*), ponieważ jest poruszeniem woli na skutek pragnienia, które wynika z poznania intelektualnego. W afekcie człowiek nie ma do czynienia z przemianą cielesną, pojawiającą się przy uczuciach, ale z pożądaniem, aktem woli, który nie jest automatycznym wybieraniem poznanego dobra, lecz aktem ludzkiej wolności. Więcej o rozumieniu afektu wg św. Tomasza por. A. Andrzejuk, *Swoistość sfery afektywnej w ujęciu Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny” I (2012), s. 123-148.

woli, tzn. jej ukierunkowaniem na Boga³⁸. Afekt ten w sposób właściwy układa relację człowieka wobec Boga oraz bliźniego przez wykonywanie dzieł miłosierdzia względem innych ludzi. Dlatego Tomasz zgadza się ze św. Augustynem i odnosi pietyzm do kultu Boga. Jednak owo odnoszenie się do Boga jako Ojca jest skutkiem daru pobożności.

2. Co zmienia dar pobożności w cnotliwym życiu?

Druga perspektywa, przedstawiana przez Tomasza, ukazuje pobożność jako dar Ducha Świętego, który określa jako *donum pietatis*³⁹. Dla Akwinaty dary Ducha Świętego „to trwałe przysposobienia duszy, dzięki którym człowiek chętnie poddaje się poruszeniom (natchnieniom) Ducha Świętego”⁴⁰. Jednym z nich jest dar pobożności, który w myśl słów św. Pawła: „Otrzymaliście ducha przybrania za synów, w którym wołamy: Abba, Ojcze” (Rz 8,15), pobudza „do synowskiego uczucia względem Boga”⁴¹. Ponieważ relacje między dziećmi i rodzicami reguluje cnota pietyzmu, dlatego Tomasz określa skutki tego daru przez określenie *donum pietatis*⁴². W ten sposób uwidacznia się główna różnica, która powoduje, że dar pobożności (pietyzmu) przewyższa cnoty religijności i pobożności.

Co ciekawe, św. Tomasz wskazuje na działanie daru pobożności/pietyzmu nie tylko w relacji między ludźmi a Bogiem jako Ojcem, ale również między ludźmi jako dziećmi Boga. Dostrzega w tym darze fundament braterstwa, a zarazem troski o potrzebujących⁴³. Akwinata przywołuje porównanie do więzi rodzinnych, które są przypieczętowane węzłem krwi jako relację całej ludzkości złożonej z dzieci wspólnego Ojca. Dar pobożności stanowi więc fundament ludzkiej pomocy braterskiej, ale także pomocy ze strony świętych. Pomoc ta nie będzie już potrzebna w niebie, jednak główna czynność daru pobożności/pietyzmu trwać będzie nieustannie. Jest nią „oddawanie Bogu czci pod wpływem dziecięcego przywiązania do Niego”⁴⁴.

³⁸ Por. Super I Tim., cap. 4, l. 2.

³⁹ Więcej na temat darów Ducha Świętego w kontekście Tomaszowego *Komentarza do Ewangelii św. Mateusza*, por. A. ten Klooster, *Aquinas on the Beatitudes: Reading Matthew, Disputing Grace and Virtue, Preaching Happiness*, Leuven 2018.

⁴⁰ ST, II-II, q. 121, a. 1, co.: „dona Spiritus Sancti sunt quaedam habituales animae dispositiones quibus est prompte mobilis a spiritu sancto”.

⁴¹ ST, II-II, q. 121, a. 1, co.: „affectum quandam filialem habeamus ad Deum”.

⁴² Por. ST, II-II, q. 121, a. co.: „Et quia ad pietatem proprie pertinet officium et cultum patri exhibere, consequens est quod pietas secundum quam cultum et officium exhibemus Deo ut patri per instinctum spiritus sancti sit spiritus sancti donum”.

⁴³ Por. ST, II-II, q. 121, a. 1, ad 3.

⁴⁴ ST, II-II, q. 121, a. 1, ad 3.: „est revereri Deum affectu filiali”.

3. Łagodność jako znak i owoc pobożności

Dla pełnego ujęcia pobożności będzie konieczne odniesienie jej nie tylko do innych cnót i darów, ale także do ewangelicznych błogosławieństw, aby w ten sposób odsłonić najgłębsze powiązania w nadprzyrodzonym organizmie życia duchowego. Warto zauważyć, że św. Tomasz łączy dar pobożności z drugim błogosławieństwem: „Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiadają ziemię” (Mt 5,5). Czyni to w oparciu o kolejność wyliczania błogosławieństw przez Chrystusa i proroka Izajasza, a wówczas pierwszemu błogosławieństwu z Ewangelii św. Mateusza odpowiada bojaźń Boża, a drugiemu pobożność. Drugim powodem, dla którego Tomasz łączy dar pobożności z błogosławieństwem cichych, są przedmioty i czynności, które są przypisywane darom i błogosławieństwom. W tym ujęciu drugie błogosławieństwo odpowiada darowi pobożności „ze względu na to, że cichość usuwa przeszkody w uczynkach petyzmu, czyli pobożności”⁴⁵. Należy oczywiście pamiętać o terminologicznej zmianie w przejściu od *devotio* do *donum pietatis*.

Bycie cichym - dla św. Tomasza z Akwinu - nie oznacza bycie ugrzecznonym i nieodzywającym się człowiekiem. Cichość rozumie on jako łagodność⁴⁶, która przeciwstawia się gniewności⁴⁷ i nie pozwala przekroczyć złotego środka⁴⁸. Łagodność jest właściwa człowiekowi i pomaga w czasie wzburzenia emocjonalnego zachować podjętą drogę. Akwinata wskazuje, że to właśnie brak umiaru w gniewie godzi w łagodność⁴⁹. Nie chodzi tu o gniew sam w sobie, ale o nadmiar, który staje się wadą gniewności⁵⁰. Łagodność jest cnotą i składnikiem cnoty głównej, którą jest dla niej umiarkowanie⁵¹, jednocześnie Akwinata zalicza ją także do błogosławieństw i owoców⁵². Łagodność pomaga unikać zła i stawiać opór nieuporządkowanym popędom⁵³. To znaczy, że utrzymuje człowieka na właściwym torze nakierowanym ku Bogu przez usuwanie przeszkód, a dokonuje to na dwa sposoby:

- 1) poprzez zmniejszenie gniewu przywraca człowiekowi panowanie nad samym sobą,
- 2) poprzez regulowanie wzburzenia (gniewu), który sprzeciwia się prawdzie⁵⁴.

⁴⁵ ST, II-II, q. 121, a. 2, co.: „inquantum scilicet per mansuetudinem tolluntur impedimenta actuum pietatis”.

⁴⁶ Dar pobożności sprawia, że człowiek nie wybucha nieuzasadnionym gniewem. Por. ST, III, q. 39, a. 6, ad 4. Tomasz porównuje człowieka łagodnego do zwierzęcia, które pozwala się oswoić, łagodząc porywcze reakcje.

⁴⁷ Por. ST, I, q. 21, a. 1, ad 1.

⁴⁸ Por. ST, III, q. 15, a. 9, ad 2.

⁴⁹ Por. ST, I-II, q. 60, a. 2, co.

⁵⁰ Por. ST, II-II, q. 157, a. 1, ad 3.

⁵¹ Por. ST, II-II, q. 157, a. 3, co.

⁵² Por. ST, II-II, q. 157, a. 2, ad 3.

⁵³ Por. ST, II-II, q. 157, a. 4, co.

⁵⁴ Por. ST, II-II, q. 157, a. 4, ad 1.

Człowiek dzięki łagodności staje się „przyjemnym Bogu i ludziom”⁵⁵, ponieważ dąży do usunięcia zła, które zagraża bliźniemu. To samo dzieje się także w przypadku pobożności, miłosierdzia i łaskawości, a różnica wynika z intencji, która temu towarzyszy: w pobożności wynika to z stosunku do Boga, w miłosierdziu ze współczucia, w łagodności z przeciwstawieniem się gniewliwości, a w łaskawości z miękkości ducha przed zbyt surową karą⁵⁶. Człowiek cichy, czyli łagodny, to taki, który pomimo trudnych okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych potrafi zachowywać podjętą drogę i pozostaje wierny podjętej decyzji, którą obrał ze względu na Boga⁵⁷.

Wnioski

Pobożność dla Tomasza z Akwinu to cnota, którą określa jako *devotio*. Jej istotą jest sprawność woli („ochoczość”, jak przetłumaczono *prompte* z określenia tej cnoty), która wyjaśnia szereg działań podejmowanych w perspektywie celu ostatecznego. Życie ukierunkowane na Boga poprzez podporządkowanie (powierzenie, oddanie) wszystkich sfer ludzkiego życia na służbę Bożą. Jednocześnie Akwinata wskazuje, że pod natchnieniem Ducha Świętego pobożność staje się darem pietyzmu (*donum pietatis*). To dar, który przewyższa cnotę pobożności i sprawia, że ludzkie czyny wynikają już nie z relacji do Boga-Stwórcy: początku i celu ludzkiego życia, ale z synowskiego uczucia: relacji do Boga, który jest Ojcem.

Pierwszy wniosek, który rodzi się z tej podwójnej perspektywy, to poszerzenie rozumienia człowieka od postrzegania jego wyjścia od Boga będącego źródłem istnienia człowieka do powrotu do Niego jako Ojca, by przytoczyć podstawowy klucz interpretacyjny *exitus-reditus* stosowany do wyjaśnienia struktury „Sumy teologii”, a przecież odnoszący się do całościowej perspektywy hermeneutycznej Tomaszowej teologii. W ten sposób św. Tomasz wpisuje refleksje nad pobożnością w odwieczny zamysł Boga, który stworzył człowieka i zaprosił go do udziału w wewnętrznym życiu Trójcy Świętej. Pobożność, która przynależy do kultu, jest drogą prowadzącą do uczestnictwa w życiu Boga. Pod wpływem daru Ducha Świętego każdy człowiek zostaje usynowiony.

Drugim wnioskiem, który rodzi się z analizy połączenia daru pietyzmu z błogosławieństwem cichych, czyli łagodnych, zwraca uwagę na fakt, iż pobożność sama w sobie nie daje gwarancji łatwego pokonania drogi do Boga. Potrzebna jest

⁵⁵ ST, II-II, q. 157, a. 4, ad 2.

⁵⁶ Por. ST, II-II, q. 157, a. 4, ad 3.

⁵⁷ Więcej na temat łagodności jako, zdaniem św. Tomasza, cechy wyróżniającej człowieka posiadającego *manusetum natura*, por. P. Roszak, *Proprium hominis. La persona y su vida moral en los comentarios biblicos de Tomás de Aquino*, „Sapientia”, LXXIII (2017), 109 – 134.

człowiekowi łagodność usuwająca przeszkody, które człowiek może napotkać w swoim życiu. Potrzebna jest człowiekowi łaska, która pomoże mu utrzymać właściwy tor pomimo różnych trudności zewnętrznych, ale także i wewnętrznych. Tomaszowe odczytanie pobożności ukazuje Boga, który jest nie tylko początkiem i celem ludzkiego życia, ale również Ojcem troszczącym się o swoje dzieci w czasie ich drogi powrotnej do Niego.

Literatura

- Andrzejuk, A., *Swoistość sfery afektywnej w ujęciu Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny” I (2012), s. 123-148.
- Boff, C., *União de teologia e piedade no pensamento e na vida de São Tomás de Aquino*, „Revista Eclesiástica Brasileira 72/286 (2012), s. 437-448.
- Cessario, R., *Religion and the gifts of the Holy Spirit*, „Nova et Vetera” 15/4 (2017), s. 983-998.
- Curran, J.W., *The Thomistic Concept of Devotion [1]*, „The Thomist” 2 (1940), s. 410-443.
- Curran, J.W., *The Thomistic Concept of Devotion [2]*, „The Thomist” 2 (1940), s. 546-580.
- Hittinger, J. P., *On Meekness, Piety and Reconciliation*, w: *The Beatitudes, Christ's programme for evangelisation for all time and for every culture*, Vatican City 2015, s. 108-120.
- Horvat, S. – Roszak P., *Is Religion Only Utilitarian? Evolutionary Cognitive Science of Religion Through a Thomistic Lens*, „Theology and Science” 3 (2020), s. 475-489.
- Huzarek, T., *Dziedzictwo cnoty oraz teoria uczestnictwa w kontekście „obyczajowego przyspieszenia”*, *Studia Gdańskie* 34 (2014), s. 59-68.
- Huzarek, T., *Experimental Cognition of God in the Commentary on the Gospel of St. John according to Thomas Aquinas*, *Jahrbuch für Religionsphilosophie* 14 (2015), s. 238-256.
- Klooster, A., *Aquinas on the Beatitudes: Reading Matthew, Disputing Grace and Virtue, Preaching Happiness*, Leuven 2018.
- Ku, B., *God the Father in the Theology of St. Thomas Aquinas*, New York 2013.
- Machowski, A., *O sprawiedliwości, czyli o pierwszeństwie budowania cnoty usprawniającej ludzkie relacje, zanim nastąpi uzdrowienie systemu rządów*, „Ateneum Kapłańskie” 166/3 (2016), s. 479-488.
- Mróz, M., *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*, Toruń 2001.
- Roszak, P., *Mute Sacrum. Faiths and its Relation to Heritage on the Camino de Santiago*, „Religions” 11 (2020), 70.
- Roszak, P., *Proprium hominis. La persona y su vida moral en los comentarios bíblicos de Tomás de Aquino*, „Sapientia” LXXIII (2017), s. 109-134.
- Roszak, P., *Exegesis y metafísica. En torno a la hermenéutica bíblica de santo Tomás de Aquino*, „Salmanticensis” 61 (2014), s. 301-323.
- Świeżawski, S., *Święty Tomasz na nowo odczytany*, Poznań 2002.
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, tłum. i oprac. zbiorowe (wg tomów): J. Bardan, F.W. Bednarski, S. Belch, A. Głazewski, R. Kostecki, S. Piotrowicz, t. 1-35, Londyn 1963-1998.
- Vijgen, J., *Biblical Thomism: Past, Present and Future*, „Angelicum” 3 (2018), s. 371-398.